

WILHELM CHRISTMAS-MØLLER: *Christmas: Christmas Møller og Det konservative Folkeparti*. Bd. I. 1920-36, »Vor klinge og vort Skjold.« 263 s. Bd. II. 1936-48, »Et stridens tegn.« 356 s. København, Gyldendal 1993. Ill.¹

Biografen blomstrar. Den intog ursprungligen en framträdande plats inom historieämnet, hamnade sedan i motvind för att nu åter segla i medvind, både inom humaniora och samhällsvetenskap. Detta står under förtecknet av och samspelar med en omfattande intresseförskjutning från bl.a. det kollektiva till det individuella, från determinism till frihet och voluntarism, från det statiska till det dynamiska, från kvantitativa till kvalitativa tillämpningar, från det sociala till det institutionella samt inom historieforskningen från arbetarklassen till borgerskapet och eliten samt från socialhistorien (eller i varje fall vissa delar av den) tillbaka till den politiska historien och narrationen.²

Till de många biografiska arbeten, vilka under de senaste åren sett dagens ljus i Danmark, kan vi nu foga ytterligare ett, nämligen ett digert verk om den konservative politikern John Christmas Møller (här kallad JCM). Det är skrivet av hans brorson, Wilhelm Christmas-Møller (här refererad till som förf.). Redan för mer än tio år sedan, år 1983, publicerade denne en undersökning om JCM:s ungdomsår.³ Detta arbete har nu fått en uppföljning genom en undersökning om JCM:s egentliga politiska karriär, från inträdet i Folketinget år 1920 och fram till hans död 28 år senare, vilken framlagts som en doktorsavhandling och vilken vi här skall granska.

Innan vi går närmare in på avhandlingens huvudteser, metoder och materialgrundlag skall vi först se på dess yttre form samt kortfattat rekapitulera innehållet.

För att vara en doktorsavhandling är det fråga om en ovanligt påkostad utgåva (från Gyldendals) med förnämlig layout, fina bildillustrationer, lättläst typografi och mycket få tryckfel. Framställningen är klar och redig. Den vittnar om synnerligen god berättartalang samtidigt som den är starkt diskuterande och kommenterande. Förf. tar väl tillvara alla de

¹ Denna anmälan bygger på ett inlägg som andre officiell opponenter vid försvarshandlingen den 24.9.1993 vid Köpenhamns universitet.

² Francis Sejersted, »Politik og kultur. Om den politiske histories fall og vekst,» i *Demokratisk kapitalisme*, Oslo 1993, sid 329-342. Jfr även Carl-Axel Gemzell, »Från nationalism till nationalisme? Historieforskning, historievetenskap och kollektiv identitet,» i *Ut med historien: Sju historiker om historieundervisningens uppgifter idag*, eds. Lars Edgren & Eva Österberg, Lund 1992, s. 55-82.

³ Wilhelm Christmas-Møller, *Christmas Møllers politiske læreår*, København 1983.

många spännande och dramatiska inslagen i JCM:s politikerkarriär. Skildringen är färgstark och omväxlande. Irriterande är dock, att – som det här kommer att framgå av hänvisningarna – argumentationen i viktiga frågor ofta är uppsplittrad och återfinnes i olika delar av undersökningen.

Denna består av två band. Bd. I skildrar ingående JCM:s rekordsnabba uppstigande till posterna som yngste medlem av Rigsdagen (år 1920) och snart därefter som purung ledare (från 1928) för Det konservative Folkeparti, ett traditionstyngt parti i omvandling. Vi får utförligt följa hans arbete för att reformera partiet genom att effektivisera organisationen och skapa en fast ledning samt att därigenom konsolidera det konservativa partiet liksom sin egen position. JCM blev »partieieren,« vilken centraliserade och koncentrerade alla viktigare ledningsfunktioner i sin hand och så skapade en enastående maktställning i partiet. Han försökte också att ändra dess politik utåt. Redan som ung partiledare bröt JCM partiets allians med Venstre, vilket gav större rörelsefrihet.

Den position, som han förvärvat inom partiet, skapade förutsättningar för och utnyttjades av JCM för att under 1930-talet alltmer hävda sina idéer och för att ta konfrontation för dem. Han engagerade sig i en rad frågor, där han försökte att förändra eller förnya partiets politik. Det förde honom in i åtskilliga problem och svårigheter, vilket skildras i bd. II.

Försvarspolitiken spelade traditionellt en viktig roll för de konservativa. JCM visade sig emellertid villig till betydande eftergifter och kompromisser i denna fråga. Säkerhetspolitiskt försökte han samtidigt förnya politiken genom att engagera sig för ett nordiskt försvarssamarbete. När det gällde att driva sistnämnda fråga stötte JCM på stora problem i form av bl.a. kontaktsvårigheter i förhållande till militären samt brister i partiets informationsgrundlag och därav följande svårigheter att göra sig gällande gentemot den mäktige utrikesministern P. Munch.⁴ Det kan möjligen bidra till att förklara, att han satsade så hårt i frågan om en författningsreform, där han bröt med de konservativas traditionellt

⁴ Förf. förmodar (bd. II, s. 87), att JCM har försökt att utnyttja de nordiska försvarssamarbetsinitiativen för att driva in en kil mellan Stauning och P. Munch. Ole Karup Pedersens rekonstruktion av P. Munchs allmänna säkerhetspolitiska föreställningar refereras utförligt (bd. II, s. 52 f). Däremot nämner förf. inte, vilket även kunde varit på sin plats, att Karup Pedersen också ingående behandlat P. Munchs hållning speciellt till nordiskt försvarssamarbete, både under 1930-talet och tidigare. Ole Karup Pedersen, Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik, København 1970, s. 315-332. Beträffande frågan om nordiskt försvarssamarbete se även Jens Jacob K. Gregersen, "Et svensk ekspeditionskorps til Sjælland? Dansk-svenske generalstabsforhandlinger 1933, deres baggrund og opfølgning," HT 1991, s. 428-458.

avvisande linje. JCM:s anslutning till reformkraven förde honom in i en häftig och till sist avgörande konfrontation med både partiet och folkopinionen. Han tog konsekvenserna av nederlaget i en folkomröstning för den linje han drev och lämnade partiledarposten år 1939. Snart bröt emellertid kriget ut och det gav honom nya uppgifter. JCM hade alltmör bestämt tagit avstånd från nazismen, vilken särskilt hotade det konservativa partiet och i synnerhet dess ungdomsförbund med infiltration. Som medlem av samlingsregeringen efter den 9 april kämpade JCM för en fast hållning gentemot ockupationsmakten och försökte att utveckla en motsvarande hållning i befolkningen. Sedan han snart tvingats lämna regeringen vann JCM stora framgångar som folktalare. Sin funktion som moralisk ledare upprätthöll han under den efterföljande långa exilen i London genom de radiotal han höll till befolkningen i hemlandet.

JCM kom tillbaka efter kriget, buren av bred folklig popularitet men märkt genom förlusten av den ende sonen, vilken föll som allierad soldat i Tyskland, strax före krigsslutet år 1945 – och den 9 april av alla dagar. Efter ett kort mellanspel som utrikesminister i befrielse-regeringen återtog JCM ledningen för sitt gamla parti. Där fann han sig liksom tidigare i grundlagsfrågan snart på kollisionkurs med majoriteten inom både både partiet och borgerligheten. Tveklöst avvisade han kraven på att utnyttja Tysklands nederlag till att flytta fram gränsen i Slesvig. Det ledde till ett nytt brott med partiet, innan JCM:s bana ändades genom hans för tidiga död, vid 54 års ålder, år 1948.

Många samhällsvetare har under senare år försökt att närma sig historieämnet. Förf. har också ambitionen att slå en bro mellan samhällsvetare och historiker och han försöker att uppfylla historieämnets starkare populariseringskrav eller i varje fall krav på lättillgänglighet. Själv kommer han närmast från samhällsvetenskapen, men han har en förankring inom båda lägren och han tar sin utgångspunkt i två forskare med en liknande bakgrund, om än med sinsemellan delvis olika inriktning, nämligen Ole Karup Pedersen och Erik Rasmussen.

Liksom den förstnämnde knyter förf. an till det sociala rollbegreppet. Det utgjorde länge ett av de mest centrala och dominerande begreppen inom samhällsvetenskaplig forskning. Därmed betonas, att innehavaren av en viss position i sitt agerande styrs av omgivningens normer och förväntningar. Individens avhängighet av den sociala strukturen framhäves.⁵ Fokuseringen härpå har, som förf. framhåller (bd. I, s. 31 ff), ofta

⁵ Peter Burke, *History & Social Theory*, Cambridge 1992, s. 47 ff. Se härom och beträffande definitionen av roll även Berger, till vilken det hänvisas i avhandlingen. Peter L. Berger, *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*, Harmondsworth, Middlesex 1968, s. 111 ff.

fört till en överbetoning av omgivningens betydelse. Rollinnehavarens beteende har setts som socialt framför individuellt betingat. Förf. tar avstånd från en användning av rollbegreppet, varigenom personlighetsvariabeln förträngs och förkastar de försök, som gjorts, att från en sådan ensidig och reduktionistisk utgångspunkt dra generella slutsatser om rollinnehavares beteende.⁶ Han vill överbrygga klyftan mellan en »sociologisk« och en »biografisk« angreppsvinkel genom att, som det också framgår av undertiteln på avhandlingen, i centrum för denna ställa interaktionen mellan personligheten och rollen eller närmare bestämt mellan JCM och omgivningen, främst i form av den institution, inom vilken han var verksam, d.v.s. det konservativa partiet.

Förf. försöker således att undfly en slags reduktionism. Därvid hamnar han emellertid som vi skall se i en annan.

När det gäller berättigandet av en personinriktad eller biografisk infallsvinkel lutar sig förf. mot Erik Rasmussen. I artiklar 1980 och 1982 – vilka behandlade P. Munch resp. P. Munch och JCM – försvarade Rasmussen den politiska biografien och studiet av centrala politiska personligheter.⁷

Om man intresserar sig för politiken som förklaringsystem och i detta sammanhang för politikern som självständigt skapande aktör eller m.a.o. för det voluntaristiska inslaget i politiken, för människans strävanden att styra historien, bli herre över den historiska utvecklingen och gå utöver det ekonomiskt, socialt eller kulturellt betingade är det, som Francis Sejersted nyligen understrukt, angeläget att rekonstruera vilket handlingsutrymme, som existerar.⁸ Rasmussen framhöll viktigheten av att fastställa en politikers handlingsutrymme (eller »råderum«). Han betonade, att politikern i sin verksamhet har att träffa val och att omgivningen ej determinerar varje politisk handling entydigt och i detaljer. I sin – mycket kortfattade – studie belyste Rasmussen JCM:s handlande ur

⁶ Förf. framhåller därvid (bd. I, s. 26 och bd. II, s. 264 f) det berättigade och fruktbara i att (som Karup Pedersen) använda en »sociologisk« angreppsvinkel i t.ex. fallet P. Munch, där det, som bl.a. Rasmusen understrukt, var full harmoni och ej någon motsättning mellan personlighet och omgivning (parti). Förf. betonar m.a.o., att olika analytiska nivåer kan ges olika tyngd beroende på vilken individ och vilket sammanhang man studerar. Jfr härtill Berger och Luckmann, till vilka förf. hänvisar i avhandlingen. Peter L. Berger & Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, New York 1966, särskilt s. 186. Se också t.ex. C. Wright Mills talrika arbeten.

⁷ Erik Rasmussen, »P. Munch: Nogle bidrag til en foreløbig status,» i *Nær og Fjern: Samspillet mellem indre og ydre politik*, Studier tillegnet professor, dr. phil. Sven Henningsen, København 1980, s. 281-308; dens., »Christmas Møller og P. Munch: Betragtninger over politikeres råderum,» i *Festskrift til Troels Fink*, eds. Helge Larsen & Roar Skovmand, Odense 1982, s. 161-184.

⁸ Sejersted, s. 341 f.

denna aspekt. Förf. granskar också JCM:s handlingsutrymme (råderum) i olika situationer. Resultatet av granskningen bekräftar i huvudsak (se särskilt sammanfattningen bd. II, s. 108 f) Rasmussens uppfattning, att JCM:s handlingsutrymme gentemot partiet i allmänhet var betydande. Det fanns således i hans fall ett stort spelrum för personligheten, vilket understryker vikten av att särskilt granska denna.

Liksom Rasmussen betonar förf. särskilt JCM:s nationella övertygelse. Nationell och nationalism är mångtydiga begrepp. Deras innebörd och funktion diskuteras emellertid inte närmare i avhandlingen⁹ och heller inte Rasmussens tolkning, att för JCM det etiska – förenat med en okuvlig kampvilja – var avgörande för hans politiska handlande, m.a.o. att de nationella värdena var underordnade ett starkt rätts- och sanningspatos.¹⁰ En sådan tolkning kunde erbjuda en förklaring, t.ex. till JCM:s agerande i gränsfrågan efter 1945 och kunde överhuvud vara väl värd att diskutera. Förf. nämner emellertid endast (bd. II, s. 262), att JCM inte alltid – och särskilt inte i den period, då han erövrade sina ledarposter i partiet – lyckades följa rätt och sanning som normer.¹¹

När det gäller att kartlägga JCM:s personlighet och fånga hans uppfattningar använder förf. (liksom Rasmussen och i uttrycklig anknytning till denne) vanliga analytiska begrepp som »værdisæt« samt »virkelighedsbillede« eller »virkelighedsopfattelse.« Förf. nöjer sig emellertid inte härmed.

Rasmussen varnade energiskt för en förhastad och oseriös användning av psykologisk teori. Han framhöll, hur man inom psykologin har haft väl brått med att använda sina teorier framför att underbygga dem empiriskt och erinrade om hur det därav följt mycket diletterteri, både i praktisk politik och i historisk forskning. Beträffande JCM (och P. Munch) hänvisade Rasmussen också till de begränsningar källmaterialet sätter.¹² Förf. nämner (bd I, s. 25, 34 f) denna och liknande varningar, tar dem emellertid inte riktigt ad notam. De kan inte avföras som uttryck bara för en äldre och mera reserverad hållning till biografien.¹³

Som exempel på svårigheterna och gränserna, när det gällde för en biograf att »psykologisera« på ett vetenskapligt försvarbart grundlag, hänvisade Rasmussen till den kritik, som framförts mot försök att tolka

⁹ En kortfattad redogörelse för JCM:s foreställningar om nation och folk finnes dock i arbetet om JCM:s ungdomstid. Wilhelm Christmas-Møller 1983, s. 196.

¹⁰ Rasmussen 1982, s. 169 ff.

¹¹ Beträffande JCM och de etiska värdena se dock även Wilhelm Christmas-Møller 1983, s. 87.

¹² Rasmussen 1982, s. 162. Se även Rasmussen 1980, s. 284 f.

¹³ Beträffande den fortsatta relevansen av nämnda varningar och invändningar jfr t.ex. Grethe Jensen, "Politisk biografi," HT 1991, s. 76-91 (89 ff).

en politikers (P. Munchs) personlighet mot bakgrund av dennes upplevelser i barndomen och uppväxtåren.¹⁴ Inte minst de Hitler-biografier, vilka såg dagens ljus under 1970-talet, utlöste liknande kritik och föranledde varningar för att användningen av psykologisk, särskilt psykoanalytisk teori kan resultera i grova förenklingar. Den tyske historikern Martin Broszat, som år 1980 underströk detta, vände sig särskilt mot den amerikanska »psykohistorien.« Han anklagade dess framställningar av en enskild politiker (Hitler) för att vara ensidiga och enkelspåriga samt dessutom ofta källkritiskt dåligt underbyggda.

Framför allt angrep Broszat en långtgående reduktionism i form av försök att förklara det politiska agerandet (utrotningen av judarna etc.) med hänvisning till punktvisa händelser i form av traumatiska upplevelser i vederbörande persons barndoms- och/eller ungdomsår (i Hitlers fall moderns »förgiftning« samt hans egen gasförgiftning under första världskriget som ung soldat).¹⁵

Dylika försök har starkt inspirerats av den amerikanske psykoanalytikern Erik Erikson.¹⁶ Denne framhöll i sitt efterhand klassiska verk från slutet av 1950-talet om den unge Luther betydelsen av upplevelser i ungdomsåren för religiös men också för vetenskaplig och politisk åsiktsbildning.¹⁷ I sitt arbete från år 1983 om den unge JCM, vilket här ligger

¹⁴ Rasmusen 1980, s. 284 f. Se också Hans Kirchhoffs anmälan av Viggo Sjøqvists bok om Erik Scavenius, HT 1978, s. 323-334

¹⁵ Martin Broszat, "Probleme der Hitler-Forschung," i Ian Kershaw, *Der Hitler-Mythos: Volksmeinung und Propaganda im Dritten Reich*, Stuttgart 1980 (Einführung). Tryckt även i *Nach Hitler: Der schwierige Umgang mit unserer Geschichte*, eds. Hermann Graml & Klaus-Dietmar Henke, München 1986, s. 57-67. För en äldre kritisk översikt över olika försök att använda psykoanalytiska teorier i historieskrivningen se också Dirk Blasius, "Psychoanalyse - eine 'historische' Wissenschaft?," *Neue Politische Literatur* 1973, s. 453-470.

¹⁶ Beträffande Eriksons betydelse för psykohistorien samt beträffande kritiken mot denna se nyligen även Jasmine Aimaq, "Psychohistory and Austro-Marxist Case Studies," *Scandia* 1992, s. 157-176.

¹⁷ Erik Erikson, *Young Man Luther: A Study in Psychoanalysis and History*, London 1959, särskilt s. 130. För Eriksons del synes det därvid vara tal om ett medvetandegörande på en mycket allmän och överordnad nivå och om tillägnandet av omedvetna, överordnade perspektiv eller förståelseramar snarare än av färdigmogna politiska eller andra idéer eller projekt. Erikson vänder sig också med sina föreställningar mot Freuds starka betonande av de allra tidigaste barndomsstadiernas betydelse för individens utveckling och framhåller hur personlighetsbildningen sker genom en process, som innefattar hela uppväxttiden och hela livet. *Ibid.*, s. 248 ff; Erik Erikson, *Identity, Youth and Crisis*, New York 1968, särskilt s. 135 ff. Berger och Luckmann, som förf. även hänvisar till (jfr ovan), betonar också, att det är fråga om en fortskridande (dialektisk) process (mellan individ och omgivning eller mellan subjektiv och objektiv verklighet). Berger & Luckmann, s. 129 ff. Beträffande Erikson jfr vidare Fred Weinstein, "On the Social Function of Intellectuals: A Consideration of Erik H. Erikson's Contribution to Psychoanalysis and Psychohistory," i *New Directions in Psychohistory*, ed. Mel Albin, Garden City, N.Y. 1980, S. 3-19.

till grund för framställningen i avhandlingen, hänvisar förf. uttryckligen till Erikson, närmare bestämt till dennes bok *Identity, Youth and Crisis* från 1968.¹⁸ I litteraturförteckningen anföres även Eriksons ovannämnda Lutherbiografi. (Bibliografen till doktorsavhandlingen upptar dock endast det förstnämnda arbetet *Identity, Youth and Crisis*).

Det viktiga är emellertid, att förf. i arbetet år 1983 formulerar tesen, att JCM:s karriär i hög grad kan förklaras utifrån de mål han satte sig och de erfarenheter han gjorde i sina ungdomsår samt att förf. i sin avhandling fasthåller och skärper denna tes. Syftet med avhandlingen anges således (bd. I, s. 43) vara »at belyse, i hvilket omfang Christmas Møller som indehaver af den konservative lederrolle søgte at ændre dennes indhold gennem de anskuelser, de ideer og den adfærd, som han bragte med sig ind i rollen.« Förf. skriver uttryckligen (bd. II, s. 302 f): »Jeg har i en tidligere afhandling (d.v.s. det ovannämnda arbetet från 1983) og i denne (d.v.s. föreliggande avhandling) fastholdt, at Christmas Møller fra begyndelsen af sin folketingskarriere havde et projekt – en hensigt og en mening – med sin politiske gerning.« Också i ett annat sammanhang (bd. II, s. 103) upprepar förf., att JCM förde »et projekt, en hensigt, sine 'egentlige anskuelser' med ind i rollen.« Det framhäves också uttryckligen (bd. II, s. 303), att JCM:s hela fortsatta politiska bana kan ses som en kamp, först för att skapa en maktposition som tillät ett förverkligande av »projektet« och därefter för förverkligandet av detta. (Jfr ovanstående rekapitulering av innehållet i avhandlingen).

Principiellt ifrågasätter förf. icke att, som det heter (bd. I, s. 39), »socialiseringen fortsætter efter, at rolleerhvervelsen har fundet sted.«¹⁹ Han fastslår emellertid (bd. II, s. 262) beträffande JCM, att »den fortsatte socialisering, som arbejdet i ledelsen af et parti må antages at være, kun satte et overfladisk præg på hans adfærd. Den betød blot, at han en lang tid ikke gav åbent udtryk for sine 'egentlige anskuelser'.« Sammanfattningsvis heter det (bd. II, s. 262), att »i de afgørende spørgsmål var Christmas Møller færdigformet, før han kom ind i Folketinget.«²⁰ Förf. menar således, att JCM hade utvecklat sina »egentlige anskuelser« eller sitt »projekt« och i stort sett var färdigformad som politisk personlighet, när han år 1920 blev medlem av Folketinget, d.v.s. redan vid 26 års ålder!

Förf. skärper ytterligare detta påstående i en epilög och hävdar (bd. II, s. 262), att vad JCM lärde sig efter år 1918 (Kiddes död, jfr nedan) var »blot nogle tekniske færdigheder på det organisatoriske og ledelsesmæssige område.«

¹⁸ Wilhelm Christmas-Møller 1983, s.19 not 11 (s. 207).

¹⁹ Se även *ibid.*, s. 19.

²⁰ Se även *ibid.*, s. 193.

En central roll i resonemanget spelar en traumatisk händelse i JCM:s ungdom, nämligen ungdomsvännen Aage Kiddes plötsliga död i spanska sjukan år 1918. Kidde hade varit ledare för den konservativa ungdomsrörelse där JCM varit verksam och vid hans begravning lovade JCM att föra Kiddes verk vidare. Denna »faneed« ger förf. stor och avgörande betydelse och han framhåller den (bl.a. bd. I, s. 40, bd. II, s. 262) som riktningsgivande för JCM:s hela politiska gärning. Detta och överhuvud det starka betonandet av arvet från Kidde innebär en våldsam nedtoning av JCM som subjektivt skapande aktör och av hans självständiga betydelse som politiker.²¹

Som stöd för sin tes om »faneedens« betydelse åberopar förf. (bd. II, s. 303) senare uttalanden om att JCM borde eller ville förverkliga denna ed.²² Han stöder sig således på normativa källor framför JCM:s faktiska handlande.²³

Historien är full av exempel på löften, vilka avgivits, när det gällt för en kronprins att säkra sig arvföljden, utan att de visat sig vara särskilt förpliktigande för framtiden. Med hänsyn till den stora roll »faneeden« spelar i förf.:s resonemang efterlyser man en närmare kritisk analys av dess källvärde och av omständigheterna kring dess tillkomst. En sådan finns varken i avhandlingen eller i arbetet från år 1983. Jørgen Thomsen har emellertid närmare studerat JCM:s agerande vid den aktuella tidpunkten, närmare bestämt i en analys av hans kandidering till och inval i Folketinget år 1920 som Kiddes efterträdare. Thomsen har därvid visat, att JCM måste kämpa hårt för att vinna Kiddes mandat. Det betydde, att han hade stort behov av att framstå som dennes ende rätte arvtagare och sanne efterföljare.²⁴

²¹ En kommentator har dragit ut konsekvenserna av att förf. (i boken om den unge JCM) tecknat JCM som blott en "væbner eller følgesvend for Aage Kidde" och frågat sig, vad som hade skett, om inte Kidde hade ryckts bort så tidigt. "Var mellemkrigstiden og den tyske besættelse blevet noget ganske andet med Aage Kidde som en konservativ, dynamisk leder, der havde evnet at ryste Stauning-Munch aksen?" Vederbörande kommentator konstaterar, att Kidde var på väg mot en karriär, som "utvivlsomt ville have gjort ham til den betydeligste konservative skikkelse i dette århundrede." Søren Krarup, "Konservativ," Tidehverv april 1991, s. 61-62; dens., "Christmas Møller - en skæbne," Tidehverv sept. 1993, s. 143-146.

²² Se även bd. I, s. 58 samt Wilhelm Christmas-Møller 1983, s. 16, 163.

²³ I boken från 1983 röjer förf. också en viss tveksamhet och konstaterar: "Jeg har altså truffet det dristige valg at tage manden (JCM) på ordet - til trods for at han var politiker - og tro ham, hvor han udtaler sig om, hvad han opfattede som målet med sit livsarbejde." Förf. skriver också mindre kategoriskt, att "uanset om denne Christmas Møllers selvforståelse er rigtig eller ikke," så anser förf. det påkallat att i en biografi om JCM rikta sökarljuset mot Kidde. Ibid., s. 16.

²⁴ Jørgen Thomsen, "Christmas Møllers valg til Folketinget 1920: Valgloven af 1920 i praksis," i Om Danmarks historie 1900-1920: Festskrift til Tage Kaarsted, Odense 1988, s. 317-346.

Det är viktigt och intressant, att förf. lyfter fram och visar på den möjliga betydelsen av JCM:s verksamhet i den konservativa ungdomsrörelsen för hans senare agerande som politiker. Förf. går emellertid väl långt, när han gör ungdomsårens upplevelser till en »absolut determinant« (Grethe Jensen) för JCM:s politiska personlighetsbildning.

Mera blygsamt placerat i en epilog innehåller avhandlingen också en diskussion beträffande möjligheten att tolka JCM:s liv som en kamp, inte bara för »projektet« utan också med sig själv, om realiserandet av detta »projekt« eller m.a.o. som uttryck för ett existentiellt dilemma. Förf. knyter därvid explicit an till psykoanalytisk och existentiell teori, särskilt individuationstanken. Karakteristiskt för denna är, att den hänför hela människolivet till ett enda syfte, nämligen jagets förverkligande. Medvetet eller omedvetet är allt vi företar oss underordnat detta syfte. Förf. gör här ett intressant försök att utnyttja perspektiv och infallsvinklar, som spelar en viktig roll i nyare biografisk forskning.²⁵ Också i detta avsnitt hänges emellertid resonemanget starkt ensidigt upp på föreställningen om ungdomsårens avgörande betydelse.

Liksom det är viktigt att, som förf. framhåller, en politisk aktör ej analytiskt helt underordnas och går upp i den sociala rollens slutna sammanhang – och oavsett om detta ses som resultatet av ett »konstgrepp«, en subjektiv konstruktion, eller ej²⁶ – är det också viktigt och angeläget med en öppen problemhorisont vid analysen av personligheten, som kan fånga både brott och kontinuitet i den personliga utvecklingen och där nutiden, det aktuella handlandet, inte bara ses som en produkt av och helt underordnas dåtiden eller tidigare upplevelser.²⁷

Den uppgift eller det »projekt,« som JCM genom »faneeden« påtog sig att förverkliga, bestod enligt förf. (bd. I, s. 40) i att »frelse Danmark« och utrota »radikalismen,« vilken identifierades med nationell självuppgivelse, eller som det också heter (bd. II, s. 303) att »gøre Det konservative Folkeparti til et stort og indflydelsesrigt parti, hvis vigtigste opgave var at

²⁵ Se Johnny Kondrup, "Den psykologisk-eksistentielle biografi i Danmark," i Den litterära biografien, red. Magnus von Platen, Stockholm 1988, s. 61-72 (65). Jfr även dens, Livsværker: Studier i dansk litterær biografi, Valby 1986.

²⁶ Jfr diskussionen härom bd. I s. 32.

²⁷ Se härom och för en kritisk analys av olika, både äldre och nyare teoretiska försök att behandla förhållandet mellan en aktörs beteende och hans tidigare liv, hans upplevelser, erfarenheter o.s.v. eller m.a.o. mellan det aktuella skeendet och förtiden Leo Bartonek, Der Topos "Nähe" - Ernst Blochs Eintrittsstelle in die Sozialwissenschaften: Ein Beitrag zur Ontologie der modernen Gesellschaft, Stockholm 1992.

genemføre en national genrejsning i folket.«²⁸ Även bortsett från de ovan nämnda källkritiska och andra invändningar, som kan göras, är det således fråga om ett mycket tunnt, vagt och opreciserat handlingsprogram eller »projekt« att lägga till grund för en analys av JCM:s agerande som politiker. Som förklaring till detta tvingas förf. (se bd. I, s. 41) att också laborera med en ensidig, d.v.s. misslyckad socialisering in i rollen som konservativ politiker och ledare på grund av att denna socialisering ägde rum i den »studentforeningsmiljø,« i vilken JCM vistades i ungdomen.²⁹ Han saknade därför förbindelse till »det virkelige liv.« Förf. använder (bd. II, s. 107 f, 259, 261 f) detta jämte den omständigheten, att JCM aldrig hade ett egentligt borgerligt yrke, som bidragande förklaring både till de spänningar som uppstod mellan JCM och partiet och till de brister och fel han finner i JCM:s verklighetsuppfattning.

I detta sammanhang och som förf. själv framhåller (bd. I, s. 28) överhuvud för att bestämma förhållandet mellan JCM och partiet är »konservativ« och »konservatism« nyckelbegrepp. Mot den bakgrunden är det beklagligt, att förf., när han i inledningen till avhandlingen (bd. I, s. 28 ff) försöker att närmare definiera konservatismen, nöjer sig med att gå till endast några få framställningar och främst använder ett par uppslagsverk.³⁰

Beträffande JCM:s socialisering i studentforeningsmiljön skriver förf. (bd. I, s. 41), att där spelades en underordnad roll av »så vigtige konservative værdier som den private ejendomsret og det frie initiativ.« Förf. bygger således på en uppfattning av konservatismen, som betonar den fria egendomsrätten och det fria initiativet eller m.a.o. det individuella. Som ett konservativt »kärnvärde« framhåller han (bd. II, s. 108) också den kapitalistiska samhällsordningen.

Varken individualismen eller kapitalismen är emellertid någonting som ursprungligen hänger samman med konservativa ideologier och

²⁸ I bildtexten till ett porträtt av Kidde, vilket återges i en bildillustration, som är placerad i bd. I mellan sidorna 128 och 129, framhålles också, att JCM:s stravan att modernisera det konservativa partiet kan ses i ljuset av »faneeden» och hans vilja att fora Kiddes idéer vidare.

²⁹ Beträffande begreppen framgångsrik resp. misslyckad socialisering (definierade som en hög resp. låg grad av symmetri mellan objektiv och subjektiv verklighet) se Berger & Luckmann, s. 129 ff.

³⁰ Se även noterna till vederbörande avsnitt bd. I, s. 28 ff (s. 248) samt Wilhelm Christmas-Møller 1983, s. 79. I ett annat sammanhang (bd. II, s. 254 ff), där förf. åter diskuterar konservatismen, hänvisas dock till ytterligare några arbeten (se noterna bd. II, s. 331). Litteraturlösteckningen upptar (bd. II, s. 347 f) sammanlagt ett tiotal arbeten om konservatismen - egendomligt nog anförda under rubriken »teoretisk systematisk litteratur» utan att flertalet av dem är varken särskilt teoretiska eller systematiska.

värderingar. Det var den klassiska liberalismens föreställningar om frihet och individuella rättigheter, som stimulerade både konstitutionell demokrati och kapitalism. Först senare och genom en liberal påverkan kom allt detta också in i konservatismen. Denna liberala påverkan gav ibland upphov till häftiga motreaktioner och brytningar som under mellankrigstiden. Demokrati och parlamentarism konfronterades då med korporatistiska och auktoritära föreställningar, frihandel och ekonomisk liberalism med protektionism, individualism med kollektivistiska åskådningar o.s.v. Man kan också urskilja olika typer av konservatism med inslag av såväl liberal som konservativ art.³¹

När man, som ofta sker i den allmänna debatten, framhåller den roll, som spelades av socialdemokratin och radikalismen för motståndet mot nazismen, glömmer man lätt bort, att konservatismen inte bara rymde appeasementpolitiker som Chamberlain och samarbetsmän som Petain utan också män som Churchill i England, de Gaulle i Frankrike och C. J. Hambro i Norge, vilka liksom JCM ställde sig i frontlinjen för motståndskampen.³² Det är ytterligare en erinran om att det fanns mycket olika slag av konservativa med mycket olika hållningar och värderingar.

Vi kan därför inte så bestämt, som förf. gör (bd. II, s. 255), avvisa den förklaring, vilken antytts i tidigare forskning (se även bd. I, s. 16 ff, 27), nämligen att spänningen mellan JCM och hans parti hade en bakgrund i divergenser i förhållandet till allmänna konservativa värden.

³¹ Heinrich August Winkler, *Liberalismus und Antiliberalismus: Studien zur politischen Sozialgeschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*, Göttingen 1979, s. 13 ff; Fred N. Kerlinger, *Liberalism and Conservatism*, Hillsdale, New Jersey & London 1984, s. 16 ff; Rolf Torstendahl, *Mellan nykonservatism och liberalism*, Uppsala 1969, särskilt s. 12 ff, 203. Beträffande omsesidig påverkan på och vaxelverkan mellan konservatismen och andra politiska ideologier (inte bara liberalismen) samt mellan utvecklingen av politiska ideologier, därunder konservatismen, i olika länder jfr Gunnar Heckscher, *Svensk konservatism före representationsreformen*, del II, Uppsala 1943, s. 249 ff. Jfr även t.ex. Klaus Epstein, som också starkt betonat att konservatismen är mycket föränderlig och bestämt tagit avstånd från alla föreställningar om tidlöst existerande konservativa grundföreställningar eller "kärnidéer." Klaus Epstein, *Die Ursprünge des Konservatismus in Deutschland Der Ausgangspunkt - Die Herausforderung durch die Französische Revolution*, Frankfurt am Main 1973, särskilt inledningen, s. 14-36.

³²Jfr t.ex. John Lukacs, *The Last European War*, New York 1976, s. 285-296. Jfr även Stein U. Larsen, som framhållit betydelsen av att i de nordiska länderna konservativa grupper efter hand skarpt distanserade sig från fascismen och intog en starkt avvisande hållning till denna samt stämplade fascisterna som oansvariga, utländskt inspirerade extremister. Larsen menar, att detta kan ha varit mer effektivt, när det gällde att isolera fascismen än socialdemokraternas och kommunisternas antifascistiska propaganda. Stein U. Larsen, "Conservatives and fascists in the Nordic countries: Norway, Sweden, Denmark and Finland, 1918-45," i *Fascists and Conservatives: The radical right and the establishment in twentieth century Europe*, ed. Martin Blinkhorn, London etc. 1990, s. 240-263.

I det sammanhanget är det intressant och förtjänar noteras, att Hans Jørgen Lembourn pekat på en skillnad och motsättning i Danmark mellan en »liberalkonservatisme« och en »højrekonservatisme.« Grundandet av Det konservative Folkeparti i åren 1915-1916 ser han som det första steget i strävanden att – efter en lång ideologisk polarisering och splittring inom Højre – föra den förstnämnda riktningen tillbaka i dansk politik.³³ Lembourn menar emellertid, att man först med JCM:s övertagande av partiledarskapet på allvar kan säga, att »liberalkonservatismen« blev till en verklig politik och han karakteriserar denna politik som en »liberalkonservativ centrumspolitik.«³⁴ Detta kan sammanhållas med att förf. (bd. II, s. 110) karakteriserar partiet som år 1939, d.v.s. sedan det under många år varit under JCM:s ledning, »ikke mere et højrefløjsparti« och framhåller, att »der kunne ikke rejses tvivl om dets demokratiske indstilling.«³⁵

Lembourn framhåller, att JCM gick in för ett välbalanserat förhållande mellan stat och individ.³⁶ Detta svarar väl till JCM:s hållning i t.ex. den sociala frågan. Som förf. nämner (bd. I, s. 140, 225 f), var JCM villig att gå med på sociala reformer, där staten tog större ansvar. Detta är i enlighet med en konservativ princip om att man bör stärka och utvidga samhörigheten i staten.³⁷ Samtidigt hävdade JCM principen om självhjälp, d.v.s. en liberal princip om individens ansvarstagande på det sociala området.³⁸ T.o.m. i partiets traditionella »livssag«, försvarsfrågan, visade sig, som vi sett, JCM villig till kompromisser och han förde, som förf. framhåller (bd. II, s. 54 ff, 112), i åtskilliga, t. ex. ekonomiska och handelspolitiska frågor en medelvägspolitik vilken – i varje fall fram till återkomsten till Danmark år 1945 – innebar en försiktig balansakt mellan partiets heterogena intressen.

Under tiden blev, som förf. skildrar (bd. II, s. 91 ff), JCM:s rival i partiet, Victor Pürschel, allt mer trängd ut på högerkanten. I varje fall i

³³ Jfr också förf:s framställning härav i arbetet från 1983, vari det betonas, att "midterstandpunkten" segrade över två andra riktningar, som var reaktionära resp. framstegsvanliga Wilhelm Christmas-Møller 1983, s. 118.

³⁴ Hans Jørgen Lembourn, *En - mange: En bog om liberalkonservatismen*, København 1967, s. 73 f.

³⁵ Jfr också sammanfattningen till boken om JCM:s ungdomsår, där det framhålles, att JCM:s syn på statens uppgifter (i de mån de inte berörde gränsfrågan och frågan om nationalitetskampen mellan det danska och det tyska) var liberalistisk. Wilhelm Christmas-Møller 1983, s. 196.

³⁶ Lembourn, s. 73 f.

³⁷ Jfr t.ex. Torstendahl, s. 14.

³⁸ Jfr t.ex. Gaston V. Rimlinger, *Welfare Policy and Industrialization in Europe, America and Russia*, New York 1971, särskilt s. 35 ff

förhållande härtill framstår JCM:s politik som en mer balanserad och kompromissbetonad centrumpolitik.³⁹

Som orsak till oron i partiet under JCM:s ledning framhåller förf. (bd. II, s. 255) JCM:s (ofta utmanande) ledarstil framför själva innehållet i hans politik och politiska ideologi. Förf. hävdar också (bd. I, s. 16 ff, bd. II, s. 105), att tidigare forskning allt för mycket fäst sig vid och överdrivit betydelsen av motsatser i JCM:s föreställningsvärld och handlande. Kanske kan där emellertid i dylika motsatser eller snarare i en förening av motsatser i form av olika ideologiska element ligga en väsentlig förklaring, såväl till att JCM lyckades erövra och så länge behålla ledningen över partiet som till de spänningar han utlöste.

I en tid av utbredd värdenihilism och inte minst för den av förf. (bd. I s. 23 f) artikulera frågan om JCM som »politisk pejlemærke for eftertiden« är det väsentligt att erinra om att han stod för bestämda hållningar och värderingar. JCM prioriterade, som förf. visar, genomgående allmänintressen framför partikulära intressen och höll fast vid en helhetssyn, som ofta saknas och efterlyses bland dagens politiker. Mot bakgrund av vår tids alltmer diskutabla förändringstempo och förändringsvilja men också för frågan om de konservativas försoning med den moderna utvecklingen är det emellertid också viktigt att fasthålla, att JCM i vissa avseenden samtidigt var en »moderniserare« med en positiv hållning till förändring (även om det ibland kan ha varit fråga om förändring för att bevara).⁴⁰

Förf. lägger (t.ex. bd. I, s. 16 ff, 134, bd. II, s. 104 f, 214) ned mycken möda på att diskutera, om JCM var »riktig« konservativ eller inte – en frågeställning, övertagen från tidigare forskning. För att kunna ta ställning till den i avhandlingen (bd. I, s. 28) resta frågan om varför det konservativa partiet valde JCM och varför han valde det konservativa partiet hade det emellertid varit angeläget med en mer djupgående analys av både JCM:s och partiets ideologiska utveckling samt i detta sammanhang av förhållandet till olika idéströmningar i tiden – liksom också till olika intressen. M.a.o., vad fanns det för objektiva möjligheter

³⁹ Beträffande olika grupperingar i partiet och brytningarna mellan dem jfr även Bo Beier Thorup, "Under det kolde styrtebad: Et studie i Det konservative Folkeparties erhvervspolitik under ministeriet Madsen-Mygdal 1926-29," *Historie* 1992, s. 467-500.

⁴⁰ JCM demonstrerade öppenhet gentemot teknologiska innovationer, bl.a. genom att som en av de första danska politikerna utnyttja flygplan, när han for som talare till moten ute i landet. En bild från ett sådant tillfälle återges i Jørgen Hatting, *Fra Piper til Christmas Møller 1915-1929, Det konservative Folkepartis historie i et halvt århundrede*, Bd. I, København 1966, bildillustrationerna mellan s. 160 o. 161. Under det andra världskrigets vistelse i England tränade JCM fallskarmshopp för att på detta sätt återvända till Danmark – han måste dock avbryta träningen, sedan han skadats (se avhandlingen bd. II, s. 181).

och hur svarade de till JCM:s subjektiva uppfattningar samt vilka faktiska kopplingar uppstod däremellan?

JCM:s stora organisatoriska, agitatoriska och parlamentariska insatser samt hans kontakter med näringslivet, pressen och väljarna rekonstrueras ingående i avhandlingen. Detta är mycket värdefullt och förtjänstfullt liksom den inblick vi får i det konservativa partiets utveckling under JCM:s ledning. Jämfört med t.ex. partiets organisatoriska struktur behandlar emellertid förf. dess hållnings- och intressestruktur mera styvmoderligt.

För att kunna förstå JCM:s idéer är det viktigt att kunna relatera dem till utvecklingen såväl av hans egna politiska ambitioner och perspektiv som av det politiska systemet och den sociala strukturen.

De etablerade och dominerande samhällseliterna samt deras politiska representanter utsattes i början av 1900-talet för ett ökat tryck från nya emancipatoriska grupper och de konfronterades av krav på utvidgad rösträtt, sociala reformer o.s.v. En fortskridande industrialisering och urbanisering, förändringar inom jordbruket, befolkningsomflyttningar, teknisk och kulturell modernisering samt religiös sekularisering utmanade traditionella politiska eliter och deras ideologier, inte minst konservatismen. Första världskriget och de politiska revolutionerna i dess spår förstärkte ytterligare detta tryck och utlöste stora förändringar i det politiska landskapet, varigenom de etablerade gruppernas maktställning bröts eller i varje fall allvarligt hotades.⁴¹ Det gäller också beträffande Danmark och inte minst för tiden mellan den nya grundlagen år 1915 och den nya vallagen år 1920. Kvinnor och unga, som tidigare varit utestängda från politiken, vann nu tillträde till denna och de lärde sig snabbt att utnyttja de möjligheter att uppnå inflytande, som öppnade sig.⁴²

I ett avsnitt med rubriken »Et parti under forandringens lov« berör förf. (bd. I, s. 63 ff) kort dessa förändringar och deras återspeglningar i det konservativa partiet. Bl.a. får vi veta (bd. I, s. 66 f), att det konservativa partiets mandatantal i Folketinget (framförallt genom införandet av proportionella val) fyrdubblades mellan 1913 och 1920 och att samtidigt flera av partiets äldre och mest profilerade riksdagsrepresentanter föll bort. Det innebar, som det framhålles, att formuleringen av politiken

⁴¹ Jfr Martin Blinkhorn, "Introduction: Allies, rivals, or antagonists? Fascists and conservatives in modern Europe," i *Fascists and Conservatives*, s. 1-13 (3 ff).

⁴² Jørgen Elklit, "Den laveste partiegoismes allerbrutaleste Fjæs? Eller: noget om valglovene i 1915 og 1920," i *Om Danmarks historie 1900-1920*, s. 61-96 (särskilt s. 93).

och anpassningen till nya tider och villkor i hög grad kom att vila på den stora gruppen av nykomlingar.

Förf. betonar, att detta inte skedde utan ett betydande motstånd. Intressant i det sammanhanget och för kännedom om den sociala dynamiken bakom det politiska agerandet är, att, som förf. nämner (bd. I, s. 57 ff), JCM i samband med sitt inval i Folketinget år 1920 häftigt angreps av många av de äldre inom partiet. Kanske såg de, skriver förf. (bd. I, s. 58), JCM:s val som ett vittnesbörd om att en ny politikertyp höll på att bana sig väg och som ett hot mot »det faktiske herredømme over opstilling og valg, som kredsene hidtil havde udøvet.« Vidare omtalas (samma sida), att det framfördes kritik mot »akademikernes fremtrængen i politik. Tidligere var disse kommet fra det radikale Studentersamfund. Nu var det fortrinsvis konservative fra Studenterforeningen, der trængte sig på.«⁴³

Kritiken och motståndet stammade bl.a. från redaktör Egebjerg i Svendborg Amtstidende, en representant för de gamla maktägande kretsarna i partiet.⁴⁴ Egebjerg citeras också för att ha sagt om vederbörande Studenterforeningspolitiker, att »de opgiver de praktiske, men ikke altid lige oplivende Eksamensstudier.« Detta uttalande anspelar tydligt på JCM och en innerkrets i Studenterforeningen, som förf. har skildrat i boken från 1983. Den bestod av studerande, vilka, bl.a. i JCM:s fall, ej tog studierna särskilt på allvar och var mera intresserade av politik. Förf. nämner också (bd. I, s. 146), att JCM efter ett konservativt valnederlag år 1929 blev häftigt angripen och att i detta sammanhang beteckningen »Studenterforeningspolitiker« blev lanserad som skällsord för den, »der beherskede alle de parlamentariske 'narrestreger', men som var uden tilstrækkelig føling med det virkelige liv.«

Den ovan nämnda, karikatyrmässiga beskrivningen av JCM som studentpolitikern utan ordentlig verklighetsanknytning, med bristande kontakt till arbetslivet och produktionen samt därför också bristande förståelse för »velerhvervede særinteresser« (bd. II, s. 261) härrörde således ursprungligen från hans motståndare i det konservativa partiet.

⁴³ JCM å sin sida angrep sina motståndare i partiet för att försöka vrida den konservativa politiken åt höger och för att symbolisera "den gamle Højre-Militarisme, Højre-Nationalisme og Højre-Klerikalisme" (bd. I, s. 73). Motsättningarna ideologiserades således, vilket ytterligare understryker den ovan nämnda splittringen mellan olika uppfattningar i partiet.

⁴⁴ Egebjerg var vice ordförande (næstformand) i partiets verkställande utskott (forretningsudvalg). Se härom och för ytterligare uttalanden av Egebjerg i samma riktning Thomsen, s. 335 not 47 (336).

JCM:s avvisande hållning, t.ex. till privilegier, som inte byggde på personlig duglighet och insats⁴⁵ och hans ofta intygade negativa attityd till traditionella statussymboler samt distansering från traditionella religiösa och andra värden (se bd. I, s. 16 ff, bd. II, s. 105) kan tyda på att han inte bara eller främst hade en *bristande* verklighetsuppfattning och intresseanknytning utan i stället en *annan* verklighetsuppfattning och intresseanknytning än den, som tidigare hade satt sin prägel på hans parti.⁴⁶

Förf. framhåller, att JCM tillhörde en ny typ av politiker, för vilken politiken representerar ett yrke, en existens (även om han gång på gång var beredd att ställa denna existens på spel). I avhandlingen skildras ingående, hur fullständigt ekonomiskt avhängig JCM hela tiden var av partiet och hur han aldrig lyckades att bygga upp en självständig ekonomisk plattform utanför detta. Därvid utmanade han, som det nämns (bd. I, s. 57), tidigare tillämpade principer i partiet om mogen ålder och borgerligt yrke samt väletablerad position i samhället som förutsättning för politiskt arbete⁴⁷

I boken från 1983 nämner förf. JCM som blott en i en hel grupp av unga, skolade i Konservativ Ungdom, vilka ryckte in i Folketinget, sedan de nämnda förändringarna i tiden kring det första världskriget möjliggjort detta. Var det kanske så att förändringarna i det politiska systemet, liksom också i det konservativa partiet med en utveckling från en spontan till en mera rationaliserad och organiserad struktur och med en växande och mera komplicerad partiorganisation, öppnade för inflytande av en ny elit av unga intellektuella och att JCM stödde sig på dessa och på den förändringsvåg de representerade – med vidare appell till nya grupper i samhället och till nya värderingar? Kan möjligen framgången av en dylik appell förklara det jämfört med de övriga nordiska länderna mycket stabila stöd från väljarna, som det konservativa partiet åtnjöt i Danmark under 1930-talet, d.v.s. under JCM:s tid som dess ledare?⁴⁸

Mellankrigstidens förändringar och kriser angick inte bara arbetare och bönder utan i hög grad också de nya mellangrupperna i samhället,

⁴⁵ Rasmussen 1982, s. 174.

⁴⁶ Jfr *ibid.*, s. 174.

⁴⁷ Se även Wilhelm Christmas-Møller 1983, s. 12 f.

⁴⁸ År 1935, då valjarnas anslutning till socialdemokratin kulminerade, blev Det konservative Folkeparti för första gången Danmarks väljarmässigt näst största parti. Bd. I, s. 238. Beträffande utvecklingen av de konservativa partiernas andel av väljarkåren i de olika nordiska länderna se Larsen, s. 246 (fig. 13.1). Jfr även avhandlingen bd I, s. 13.

vilka överallt gick starkt fram under denna period.⁴⁹ Det öppnade, som förf. berör (bl.a. bd. II, s. 113), nya möjligheter och uppgifter för politiken. Den radikaliserade i JCM:s politiska retorik efter återkomsten från England, vilken man observerat i tidigare forskning och vilken förf. delvis kan datera redan till tiden före Englandsvistelsen, är, som det kort nämnes (bd. I, s. 213), parallell med en utveckling inom stora delar av den politiska miljön (både i Danmark och utlandet).

För den i avhandlingen liksom bl.a. genom det nya intresset för biografien aktualiserade frågan om förhållandet mellan struktur och aktör samt mellan det allmänna och det individuella hade det varit värdefullt med en mera ingående diskussion av dylika frågor, för vilken, som vi sett, det inte saknas intressanta utgångspunkter i avhandlingen.

En svårighet vid biografier är ofta bristen på material och denna typ av undersökningar aktualiserar överhuvud många problem med hänsyn till materialet och dess användning.

Förf. har framdragit ett stort och på många sätt informativt källmaterial. Det innefattar först och främst Det konservativa Folkepartis arkiv, bestående av bl.a. stora protokollserier, som täcker förhandlingarna i partiets olika delegatförsamlingar, utskott etc. I partiarkivet ingår också en omfattande korrespondens mellan partiledningen och enskilda riksdagsledamöter, pressen o.s.v. Det är en stor förtjänst, att förf. systematiskt satt sig in i och bearbetat detta omfattande källmaterial. JCM:s privata brevväxling spelar också en viktig roll, särskilt den med hans andra hustru Gertrud, liksom också en privat dagbok, som föreligger för åren 1941-1945 (och nu håller på att ges ut). Förf. nämner i sin redogörelse för materialet (bd. I, s. 45, 48) endast knapphändigt och utan närmare argumentation, att dagboken knappast kan ha varit förd med tanke på senare utgivning. Med hänsyn till den roll det personliga materialet (inklusive inte närmare tidsfästa intervjuer med Gertrud) spelar i avhandlingen saknar man mer grundliga överväganden om de

⁴⁹ Beträffande den omfattande litteraturen om förändringarna i utlandet se t.ex. Wolfgang Zapf, *Wandlungen der deutschen Elite: Ein Zirkulationsmodell deutscher Führungsgruppen 1919-1961*, München 1965, s. 51 ff; Arthur Marwick, *The Deluge: British Society and the First World War*, London 1965; Jürgen Kocka, *Klassengesellschaft im Krieg 1914-1918*, Göttingen 1973; dens., "The First World War and the Mittelstand: German Artisans and White-Collar Workers," *Journal of Contemporary History* 1973, s. 101-123; Michael D. King, "Science and the Professional Dilemma," i *Penguin Social Sciences Survey* 1968, ed. Julius Gould, Hammondsworth 1968, s. 34-73. Angående värdepåssiga förändringar se också t.ex. Peter Stearns, *European Society in Upheaval: Social History Since 1750*, 2. uppl, New York & London 1975, s. 289 ff.

problem, som är knutna till detta material, därunder karaktären av vissa personliga uttalanden, vilka tas på orden (jfr ovan). Denna typ av material måste noggrant värderas med hänsyn t.ex. till ålder och position i livscykeln hos den, som producerar materialet. Vi omskriver alla våra biografier.⁵⁰ Det finns alltid en fara för att man projicerar uppfattningar bakåt i tiden.

Jämfört med det stora opublicerade materialet är litteraturen tämligen blygsam till sin omfattning. Påfallande är särskilt, att endast mycket få verk stammar från tiden efter 1983, således efter avslutandet av arbetet om den unge JCM. Det betyder bl.a., att förf. missar de senaste årens omfattande metodologiska diskussion kring biografien.

Det nya intresset för denna innebär utan tvivel en viktig förändring och öppnar många möjligheter till förnyelse. Men biografien är en svår och krävande genre. För att kunna leva sig in i en politikers tänkesätt och handlande, se verkligheten med hans ögon, kan det t.ex. vara viktigt, i vilken mån man har – eller inte har – förståelse för hans politiska åskådningar. Förf. berör kortfattat detta i sitt förord (bd. I, s. 9 ff) liksom det nära släktskapsförhållandet till huvudpersonen. Den bild, som totalt förmedlas av JCM och hans livsbana, är starkt personlig och engagerad. De talrika konflikter, vari JCM invecklades, skildras med betydande sympati för honom men också med ett energiskt betonande av t.ex. hans auktoritära ledarstil samt intellektuella och emotionella begränsningar. Rädslan för partiskhet kan här möjligen ibland ha fått förf. att väl starkt betona de svaga sidorna i JCM:s karaktär. Skildringen är emellertid i det stora hela starkt nyanserad och skiljer sig fördelaktigt från många tidigare ensidigt heroiserande framställningar.

Förf. driver sina teser med stor entusiasm, övertygelse och konsekvens. I centrum för framställningen står JCM:s politiska karriär. De inblickar vi emellertid också får i hans privata förhållanden ger liv och färg åt avhandlingen utan att förfalla till det triviala och de stämmer till eftertanke beträffande JCM:s agerande som politiker samt visar på möjliga förklaringar till detta. Den självständighet gentemot traditionella konventioner och påtryckningar utifrån, som JCM lade i dagen, bl.a. i förbindelse med sin skilsmässa från sin första hustru – vilken också innebar ett trotsande av den auktoritära faderns vilja – avslöjar t.ex. drag i hans personlighet, vilka svarar väl till och kan bidra till att förklara hans ofta envisa och trotsiga agerande i politiken. Kyligheten i förhållande till dottern i det kapsejsade första äktenskapet kan möjligen

⁵⁰ Jfr Samuel och Thompson 1990, cit. efter Burke, s. 116.

också hjälpa oss att förstå de drag av oförsonlighet och långsinthet, som kommer till uttryck i behandlingen av t.ex. politiska motståndare inom partiet.

De talrika – och tyvärr ofta okommenterade – citat, som förf. återger (ibland t.o.m. i överskrifterna till de olika avsnitten) ur JCM:s personliga och privata uttalanden, visar på att denne utvecklade en kritisk distans till och en viss grad av frustration över sin roll, vilket förf. tolkar som uttryck för konflikt i förhållande till denna (och i epilogen för främlingsskap och existentiell ensamhet). Därvid var emellertid ofta starka känslor av olika slag inblandade. Även om JCM var självreflekterande var han också mycket självdramatiserande och inte nödvändigtvis objektiv. Han var en människa, som ofta försökte att gå sin egen väg. Det betydde, att han måste vara beredd att möta korrektionsförsök utifrån och det krävde i sin tur ett visst avstånd och en viss slutenhet i förhållande till omgivningen, vilket gjort och gör det svårt att komma honom in på livet.

Med seg uthållighet – och lagom till JCM:s 100-årsdag – har förf. emellertid lyckats nå det mål han satt sig, nämligen att ge en samlad biografisk framställning av en av de mest framträdande och intresseväckande moderna danska politikerna. Denna framställning är ej invändningsfri, men – de mer än 600 sidorna till trots – trist eller ointressant är den förvisso aldrig.

Carl-Axel Gemzell